

СУБ'ЄКТИ ТЛУМАЧЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

УДК 341.1/.8:347.4

Постановка проблеми. Договір є найконкретнішою та зрозумілішою формою висловлювання угоди, яку укладають різні суб'єкти міжнародно-правових відносин для створення юридично зобов'язуючих для цих учасників правил – тобто міжнародно-правових норм, що стосуються появи, перегляду чи припинення взаємних прав та обов'язків цих суб'єктів. Міжнародні договори можуть тлумачитись широким колом суб'єктів. Головним критерієм, за яким поділяють таких суб'єктів є їх правовий статус та юридична сила актів, які вони видають. Відповідно, як підкреслює О. Я. Трагнюк, можна виділити суб'єктів, що здійснюють офіційне тлумачення та суб'єктів, що здійснюють неофіційне тлумачення [1, с. 9].

Офіційне тлумачення поділяється на легальне та судове. Легальне тлумачення здійснюється суб'єктом, що видав чи прийняв таку норму або ж органом, що уповноважений тлумачити таку норму, яку він не видавав. Таке тлумачення називають автентичним. О. Я. Трагнюк надає йому найвищу юридичну силу, так як ступінь обов'язковості тлумачення залежить від наявності згоди сторони на таке визначення чи інтерпретування положень угоди [1, с. 9]. Оскільки тлумачення положень міжнародного договору є одним із різновидів тлумачення юридичної норми, то до нього мають бути застосовані всі засоби тлумачення, які відомі юридичній доктрині та практиці. В такому випадку дослідження категорії тлумачення, дослідження основних її видів та суб'єктів їх здійснення є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти суб'єктів тлумачення міжнародних договорів викладені у працях О. Я. Трагнюка, Є. О. Зверева, О. О. Мережка, Ю.Л. Владова, Л. Роєнка, В. С. Бігуна, В. Кампо, С. Редько, М. В. Буроменського.

Мета статті. Дослідити категорію тлумачення, дослідити основні види тлумачення та суб'єктів їх здійснення.

Виклад основного матеріалу. Автентичне тлумачення має переважуючу силу серед інших видів тлумачення, адже воно обумовлено єдине ґрунтується на згоді сторін договору. Відповідно воно єдине може своїми результатами вносити зміни до міжнародного договору. Тобто у даному випадку, мова йдеться про тлумачення, яке здійснюють самі сторони, що уклали договір. Як зазначає О. О. Мережко, воно може втілюватись у різних формах: спеціальних договорах, додаткових протоколах тощо. Окрім цього, держави, які укладають договір, можуть зазначати у ньому, як його положення не повинні тлумачитись [3, с. 254]. Більш того, стаття 31 Віденської конвенції 1969 року допускає можливість випадків мовчазного автентичного тлумачення [4].

Щодо інших суб'єктів тлумачення, то одними з основних серед них є міжнародні судові органи або ж арбітражі. Як зазначає, Є. О. Зверєв, такі органи часто створюються в межах певного міжнародного договору і відповідно їх компетенція поширюється на відносини, що виникають у зв'язку із цим договором [2, с. 92]. Такі органи, в якості суб'єктів тлумачення, можуть передбачатись у самому міжнародному договорі або ж можуть уповноважуватись його сторонами після укладення, в разі виникнення спору між такими сторонами з приводу з'ясування змісту певних положень договору.

До таких суб'єктів можуть звернутись, як зазначає О. О. Мережко, у випадках, коли сторони не можуть дійти згоди шляхом переговорів щодо тлумачення певних договірних положень. Відповідно, важливим суб'єктом у таких відносинах є Міжнародний суд ООН, рішення якого є обов'язковими для сторін спору у конкретній справі (стаття 59 Статуту Міжнародного суду) [3, с. 255]. Проте є інші судові органи, зокрема Суд Європейського Союзу та Європейський суд з прав людини. Особливістю таких суб'єктів є те, що вони діють в межах певного регіону. Перевагами такої властивості О. Я. Трагнюк називає те, що «регіональне співробітництво призводить до більш розвинутого нормативно-правового регулювання, позитивним результатом якого є виникнення

значно меншої кількості проблем під час тлумачення змісту регіональних норм» [1, с. 10]. Відповідно Суд Європейського Союзу уповноважений давати тлумачення установчих договорів та актів органів цього союзу [5, с. 62]. Таке тлумачення, що базується на регіональному критерії та здійснюється судовими органами відповідних об'єднань держав є досить ефективним. Це пов'язано із спільністю інтересів, політичних режимів та форм правління країн-учасниць таких об'єднань.

Як зазначає О. Я. Трагнюк, тлумачення даними судовими органами «забезпечує уніфіковане застосування угод усіма учасниками, суттєво впливає на формування єдиних європейських стандартів. Тобто виступає правовим чинником, який забезпечує європейську інтеграцію і формування європейського правового простору» [1, с. 10].

Важливе питання щодо даного суб'єкта тлумачення підіймає Є. О. Зверев, який наголошує на відсутності прямої субординації національних судів до міжнародних. Зазначені аспекти часто врегульовуються вказівками у міжнародних договорах, які відповідно після ратифікації стають частиною національного законодавства і підлягають застосуванню національними судами [2, с. 92]. Такі вимоги також дублюються в законах, зокрема в Україні, Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», в якому у статті 2 зазначається, що рішення даного суду є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року [6]. Проте Є. О. Зверев вказує на випадки, коли таких вказівок національне законодавство не містить і відповідно національні суди не можуть встановити юридичну силу рішення міжнародного судового органу щодо питань тлумачення міжнародного договору. У такому випадку автор зазначає, що судам варто звертатись до принципів права та після повного аналізу такого рішення прийняти його повністю, частково чи відхилити, зазначивши власні аргументи [2, с. 92].

Також варто виділити такого суб'єкта тлумачення, як міжнародні організації та не судові органи таких організацій. Вони тлумачать, як правило, ту частину договору, що відноситься до

їх сфери повноважень та компетенції [1, с. 9]. Є. О. Зверев виділяє переваги та недоліки тлумачення такого суб'єкта. Перевагами є практичний досвід таких організацій у певних сферах правовідносин та високий фаховий рівень, на основі якого здійснюється дане тлумачення. До недоліків же варто віднести відсутність належного правового обґрунтування, з огляду на практичну спрямованість їх діяльності, та базування такого тлумачення на принципах та нормах міжнародного права, які не завжди можуть узгоджуватись з відповідними принципами та нормами права національного, що ускладнює застосування такого тлумачення.

О. Я. Трагнюк відносить тлумачення даного суб'єкта до офіційного, не зважаючи на рекомендаційний характер рішень таких органів. Проте, «у випадку згоди з таким тлумаченням більшості учасників договору, воно набуває для них юридично обов'язкового характеру» [1, с. 9].

Наступними суб'єктами тлумачення міжнародних договорів є національні не судові органи. Як зазначає Є. О. Зверев, до тлумачень органів виконавчої влади часто прислухаються американські суди. Це все спричинено високою фаховістю таких тлумачень через те, що воно здійснюється цими органами у вузько направлених сферах своєї компетенції, у якій в них є широко напрацьована практика. У свою чергу, до недоліків здійснення тлумачення даним суб'єктом можна знову ж таки віднести відсутність належного юридичного обґрунтування. Окрім цього, не дивлячись на те, що тлумачення такі органи здійснюють на основі національного права, що значно полегшує його застосування на практиці, варто розуміти той факт, що міжнародні договори, перш за все, регулюються міжнародним правом та його принципами. Відповідно зазначені національні не судові органи повинні тлумачити такі акти з точки зору міжнародного права, а вже далі узгоджувати їх із національними нормами та принципами [2, с. 92]. Тобто застосування тлумачення національних не судових органів повинно здійснюватися із узгодженням його із нормами та принципами перш за все міжнародного права, а вже далі національного.

Є. О. Зверев виділяє також ще одного суб'єкта тлумачення – вчених-юристів, що здійснюють таке тлумачення на доктри-

нальному рівні. Автор надає такому суб'єкту вагомого значення, зокрема з огляду на високий рівень фахової підготовки його представників, їх глибоку теоретичну обізнаність у питаннях, які потребують тлумачення [2, с. 96-99]. Хоч таке тлумачення, як результат діяльності даного суб'єкта, належить до неофіційного та часто не має юридичної сили, воно має суттєвий вплив на правотворчу та правозастосовну діяльність. Авторитет, рівень фаховості та обізнаності науковців, має великий вплив на довіру до такого наукового тлумачення, що спричиняє те, що часто висновки неофіційного доктринального тлумачення стають основою та головним змістом офіційного [7, с. 436]. Окрім того, варто зазначити, що неофіційне тлумачення не завжди позбавлене юридичної сили, зокрема, у статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН зазначається, що суд, що «вирішує спір на основі міжнародного права, застосовує серед інших також доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм» [8]. Тобто, можна зробити висновок, що доктринальні дослідження мають істотне значення.

Звичайно, неможливо не згадати за національні суди, як одного з найголовніших суб'єктів тлумачення. Вони посідають провідне місце у такому списку, зокрема тому, що саме від їх рішення залежить доля застосування норми права, її результат та відповідно вплив такого результату на життя фізичної чи юридичної особи чи осіб. На складності діяльності даного суб'єкта наголошує Є. О. Зверев, який вказує, що при тлумаченні національний суд повинен дотримуватись принципів як національного, так і міжнародного права, що є дуже важким завданням [2, с. 101].

Проте, національні суди у більшій мірі перебувають під впливом принципів та правил тлумачення, що панують у їх правовій системі, відповідно така тенденція має значний вплив на процес тлумачення загалом [3, с. 268]. Це все, в основному, зумовлено тим, що національні суди в першу чергу здійснюють тлумачення для цілей національного права. Відповідно, зважаючи на доктрину державного суверенітету, тлумачення суду однієї держави не може мати значення та впливу на тлумачення такого ж суду іншої держави, адже жодна з них не може знаходитись у підпорядку-

ванні іншої, відповідно і її судові органи, мають право по-іншому тлумачити певні норми, опираючись на цілі їх законодавства [2, с. 102].

Отже, це ще раз підкреслює роль національного суду як суб'єкта тлумачення. Найчастіше держави надають обов'язок тлумачення норм саме судовим органам. Для цього створюються спеціальні судові інститути та органи, які називаються конституційними судами. Відповідно, це закріплено і в Конституції України та Законі України «Про Конституційний Суд України», що Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України [9].

На підтвердження такої думки, варто процитувати слова Ю. Л. Власова, який зазначає, що історично повноваження парламенту щодо тлумачення норм права були закріплені у Конституції України від 20 квітня 1978 р. та Конституційному Договорі від 8 червня 1995 р. У 1996 р, приймаючи чинну Конституцію України, Верховна Рада України делегувала свої повноваження щодо офіційного тлумачення Конституційному Суду України [10, с. 121].

Як зазначає Є. О. Зверев, важливістю такого тлумачення є те, що даний орган може відразу усувати недоліки юридичної практики, визнаючи такий акт таким, що не відповідає Конституції України [2, с. 102-103].

Окрім конституційних судів, важливими суб'єктами тлумачення є національні суди. Саме на них Є. О. Зверев покладає важливе значення як суб'єктів тлумачення, з огляду на їх досвід та фаховий рівень у питаннях щоденного застосування права [2, с. 102-103]. Це дозволяє їм дійсно професійно та якісно тлумачити відповідні норми міжнародних договорів.

У даному випадку дуже важливу думку зазначає О. О. Мережко, який посилається на німецьких цивілістів К. Цвайгерта та Х. Кетца, які зазначають, що в питанні волевиявлення не можна обмежуватись лише значенням, яке в нього вклав суб'єкт такого волевиявлення, «визначальним є значення, якого могла б надати

такому волевиявленню уявна розумна людина у становищі адресата цього волевиявлення», яка надає висновок про його зміст та суть не лише на основі його письмово зафіксованого тексту, а із врахуванням усіх інших відомих обставин, що мають значення у такій ситуації [3, с. 268-269].

Така позиція закріплена у міжнародних договорах, зокрема статті 8 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року, яка закріплює, що «заява чи інша поведінка сторони тлумачаться згідно з її наміром», а якщо дане положення застосувати неможливо, тлумачення здійснюється «згідно з тим розумінням, яке мала б розумна особа, котра виступає в тій самій якості, що й інша сторона за аналогічних обставин». У такому випадку необхідно враховувати всі відповідні обставини, включаючи переговори, будь-яку практику, яку сторони встановили у своїх відносинах, звичаї і будь-яку наступну поведінку сторін [11].

Висновки. Проаналізувавши все вищенаведене, варто зазначити, що перелік суб'єктів тлумачення міжнародних договорів є доволі широким. Науковці поділяють тлумачення на офіційне та неофіційне. Однією з ознак, що їх розмежовує є обов'язковість такого тлумачення, як результату діяльності відповідного суб'єкта. Найвищою юридичною силою у даному аспекті наділене автентичне тлумачення, що здійснюється стороною договору, що прийняла даний міжнародний договір чи спеціально уповноваженим на тлумачення його положень органом.

Щодо основних суб'єктів тлумачення міжнародних договорів, то серед них можна виділити міжнародні судові органи, арбітражні установи, міжнародні організації та несудові органи таких організацій, національні несудові органи, вчених-юристів та національні суди.

Усі зазначені суб'єкти зобов'язані чи мають право на тлумачення міжнародних договорів, яке вони здійснюють відповідно до встановлених на різних рівнях регулювання правил та принципів такого тлумачення. З огляду на це, варто наголосити на тому, що в Україні даний процес потребує вдосконалення та реформування задля розвитку правотлумачної діяльності у нашій державі, підвищення її якості та професійності.

1. Трагнюк О. Я. Тлумачення міжнародних договорів: теорія і досвід європейських міжнародних судових органів : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.11. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 20 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5546/1/Tragnyk_2003.pdf
2. Зверєв Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 227с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5929/Zvieriev_Dysertatsii_a.pdf?sequence=14&isAllowed=y
3. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. К: Таксон, 2002. 344 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Merezhko_Oleksandr/Pravo_mizhnarodnykh_dohovoriv_iv_suchasni_problemy_teorii_ta_praktyky.pdf
4. Віденської конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text;
5. Шпакович О.М. Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». №1. 2009. С. 58-63. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18347/09-Shpakovich.pdf?sequence=1>
6. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 3477-IV [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
7. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Харків: Право, 2009. 584 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_675_17338368.pdf
8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
9. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

10. Власов Ю.Л. *Проблеми тлумачення норм права: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 180с.;*

11. *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text*

Албу А.А. Суб'єкти тлумачення: правовий аспект

У статті досліджується категорія тлумачення, основні її види та суб'єкти їх здійснення. Тлумачення міжнародного договору – це з'ясування і роз'яснення справжньої суті договору (його зміст) з метою максимально правильного його застосування, а відтак і здійснення.

Міжнародні договори можуть тлумачитись широким колом суб'єктів. Головним критерієм, за яким поділяють суб'єктів є їх правовий статус та юридична сила актів, які вони видають. Відповідно, виділяють суб'єктів, що здійснюють офіційне та неофіційне тлумачення. Офіційне поділяється на легальне та судове. Легальне тлумачення здійснюється суб'єктом, що видав чи прийняв таку норму або ж органом, що уповноважений тлумачити таку норму, яку він не видавав. Дане тлумачення ще називається автентичним тлумаченням та ґрунтується на згоді сторін договору, а також вносить зміни до міжнародного договору.

Серед інших суб'єктів тлумачення можна виділити національні, міжнародні судові органи та арбітражі. До міжнародних судових установ можна віднести Суд Європейського Союзу, Європейський суд з прав людини, а також Міжнародний суд ООН, рішення якого є обов'язковими для сторін спору у конкретній справі. Особливістю таких суб'єктів є те, що вони діють в межах певного регіону.

Окремо можна виділити такого суб'єкта тлумачення, як міжнародні організації та не судові органи. Вони тлумачать, як правило, ту частину договору, що відноситься до їх сфери повноважень та компетенції. Перевагами є практичний досвід таких організацій у певних сферах правовідносин та високий фаховий рівень, проте до недоліків варто віднести відсутність належного правового обґрунтування.

Особливим суб'єктом тлумачення є вчені-юристи, що здійснюють таке тлумачення на доктринальному рівні. Результат діяльності даного суб'єкта, належить до неофіційного та не має юридичної сили, проте має суттєвий вплив на правотворчу та правозастосовну діяльність. Авторитет, рівень фаховості та обізнаності науковців має великий вплив на довіру до такого наукового тлумачення та спричиняє, що такі висновки стають основою для офіційного. На основі проведеного дослідження зроблено висновки щодо питання аналізу категорії тлумачення.

Ключові слова: міжнародний договір, суб'єкти тлумачення, офіційне тлумачення, неофіційне тлумачення, легальне тлумачення, автентичне тлумачення, судове тлумачення, доктринальне тлумачення.

Albu A.A. Subjects of interpretation: legal aspect

The article examines the category of interpretation, its main types and subjects of their implementation. Interpretation of an international treaty is the clarification and explanation of the true essence of the treaty (its content) in order to ensure its most correct application, and therefore implementation.

International treaties can be interpreted by a wide range of entities. The main criterion by which entities are divided is their legal status and the legal force of the acts they issue. Accordingly, entities that carry out official and unofficial interpretation are distinguished. Official is divided into legal and judicial. Legal interpretation is carried out by the entity that issued or adopted such a norm or by a body authorized to interpret such a norm that it did not issue. This interpretation is also called authentic interpretation and is based on the consent of the parties to the treaty, and also makes changes to the international treaty.

Other subjects of interpretation include national and international courts and arbitrations. International judicial institutions include the Court of Justice of the European Union, the European Court of Human Rights, and the International Court of Justice of the United Nations, whose decisions are binding on the parties to the dispute in a particular case. A feature of such subjects is that they operate within a specific region.

Separately, we can single out such a subject of interpretation as international organizations and non-judicial bodies. They interpret, as a rule, that part of the treaty that falls within their sphere of authority and competence. The advantages of such organizations are practical experience in certain areas of legal relations and a high professional level, but the disadvantages include the lack of proper legal justification.

A special subject of interpretation are legal scholars who carry out such interpretation at the doctrinal level. The result of the activity of this subject belongs to the unofficial and does not have legal force, but has a significant impact on law-making and law enforcement activities. The authority, level of professionalism and awareness of scientists have a great influence on the trust in such scientific interpretation and cause such conclusions to become the basis for official. Based on the conducted research, conclusions were drawn on the issue of analyzing the category of interpretation.

Keywords: international treaty, subjects of interpretation, official interpretation, unofficial interpretation, legal interpretation, authentic interpretation, judicial interpretation, doctrinal interpretation.